

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 123 2002

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2003 och för recensioner 1 september 2003.

Från och med denna årgång av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-20-0

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

den världen Benedictsson, Meijer, Strindberg, Ossiannilsson, Lo-Johansson och Krusenstjerna skrev sina på en och samma gång apologetiska skrifter, personliga bekännelser och självbiografiska romaner. Och det är i just den världen den föreställningen fanns att den enskilda individen äger självständig existens utanför sitt eget skrivande och att skrivandet kan förmedla något om denna verklighet utanför skrivandet och att skrivandet kan försvara och rättfärdiga denna utanför själva skrivandet autentiska verklighet. Den föreställningen finns inte idag. Den föreställningen fanns heller inte i premodernitetens värld, d. v. s. under antiken och medeltiden.

Någon liten kritik har ovan riktats mot Öhmans framställning. Det betyder inte att jag betraktar denna framställning som genomgående dåligt genomförd och ointressant. Tvärtom! Öhman är avgjort en mycket kompetent litteraturvetare och hans bok är i stora stycken både mycket välskriven och mycket läsvärd. De enskilda romananalyserna är gediget gjorda och genomgående övertygande. Låt vara att de inte alltid innehåller så väldigt mycket nytt. Vad beträffar t. ex. analysen av Ossiannilssons *Barbarskogen* tillför denna inte mycket mer vetande än det som serveras redan i Mayre Lehtilä-Olssons *KG Ossiannilsson och arbetarrörelsen. En studie i en ideologisk konfrontation* (1982). Hos Öhman karakteriseras *Barbarskogen* som en självbiografisk roman, en nyckelroman, en bildningsroman samt också en apologi. Men samtliga dessa möjliga genremässiga bestämningar av *Barbarskogen* lyfts fram också hos Lehtilä-Olsson. Även det apologetiska. Lehtilä-Olsson diskuterar uttryckligen möjligheten att betrakta Ossiannilssons roman som en apologi (s. 231) och citerar ur ett brev av Ossiannilsson där denne karakteriserar *Barbarskogen* som ett "självförsvar" (s. 116).

Min huvudkritik av Öhmans framställning riktar sig dock mindre mot de enskilda romananalyserna och mer mot själva helhetsgreppet, fokuserandet på texttypen apologi. Öhman betraktar apologin och det apologetiska som kärnan i de romaner han undersöker. Men det verkligt centrala i dessa berättelser är egentligen inte det apologetiska utan i stället det modernt och modernistiskt självbiografiska med anspråk på autenticitet och unicitet.

Bo G. Jansson

Torsten Pettersson, *Gåtans namn. Tankens och känslans mönster hos nio finlandssvenska modernister*. Svenska litteratursällskapet i Finland och Bokförlaget Atlantis. Helsingfors och Stockholm 2001.

Torsten Petterssons *Gåtans namn. Tankens och känslans mönster hos nio finlandssvenska modernister* kan läsas i tre traditioner. För det första skriver Pettersson sin version av den finlandssvenska lyrikens historia, vad gäller modernister som debuterat 1916–29, för det andra markerar Pettersson sin position i en pågående forskningsdebatt om Södergran, Diktonius och Björling och för det tredje är *Gåtans namn* ett exempel på fenomenologisk litteraturforskning. En metod som utformats med tanke på i synnerhet fransk och tysk existentiell, metaforisk, rousseauanskt narcissistisk och stundom metafiktiv litteratur som strävar mot det Absoluta och / eller Ordet appliceras här på ett mera sparsamt och kärvt nordiskt material, tuktat av religiöst grubbleri och idéproblematik.

Petterssons utgångsfråga, sedan han betonat existensen av modernistiska poeter även i andra nordiska länder, finslipas till: Varför är upplutningen kring den finlandssvenska modernismen så bred? Svaret är "nyvunnen självständighet". Befrielsen från Ryssland innebar "en stark känsla av att en ny epok bröt in" (s. 12) och "framtidinriktad aktivitetslusta" (s. 13). På finskspråkigt håll, däremot, var man inriktad på uppbyggnaden av en nationell kultur på bred bas och skeptisk till finlandssvenskarnas kosmopolitiska inriktning och avancerade formspråk. I avsnittet om Salava diskuteras problemet vidare utifrån ett enskilt fall. Termdiskussionen om modernismen, "en lösligt undanglidande, mångarmad bläckfisk" (T. Broström), besvarar Pettersson elegant med att det inte finns någon finlandssvensk modernism, endast finlandssvenska modernister.

Petterssons litterära kanon är personlig. Här får förvisso de fyra stora, d. v. s. Södergran, Diktonius, Enckell och Björling plats, men inte Henry Parland, vars offentliggjorda produktion är för liten för att visa genomgående mönster, eller Hagar Olsson, som inte är lyriker (även de utvalda nios prosa behandlas, men mest som komplement till lyriken). Däremot lyfter Pettersson fram Kerstin Söderholm, blott omnämnd i Lönnroth/Delblancs *Den svenska litteraturen*, men ägnad två sidor av Clas Zilliacus i

Finlands svenska litteraturhistoria (2000), L. A. Salava, R. R. Eklund, Barbro Mörne och Nicken Malmström. Vad gäller dem får Petterssons kapitel också ett drag av presentation med översikter och dikttitlar. I synnerhet i de nyanserat inkännande kapitlen om Söderholm och Mörne får Pettersson läsaren att förstå att dessa båda författarskap omotiverat negligerats.

Pettersson väljer en fast struktur för sin bok och arbetar med tretal. Tre författare sammanfattas under rubriken "Rörliga ståndpunkter", tre sägs behandla "Jaget i världen" och den sista trion samlas under rubriken "Det osynliga".

Hos Edith Södergran finner Pettersson en dubbelhet: å ena sidan "gestaltar hon en åskådning [...] med stor kraft", å andra sidan "undergräver hon den genom en självironisk hållning", varigenom åskådningen kommer att framstå "som en medvetet konstruerad tankelek" (s. 27). I *Dikter* (1916) handlar det om kärleken till mannen, en kvinnlig frigörelseprocess och ett avståndstagande till kärleken. I *Septemberlyran* (1918) strävar diktjaget i en medveten viljeakt efter att omvälva jordelivet genom sin kontakt med högre makter, mindre genom sin egen "flykt mot det översinnliga" än genom "de högre makternas nedstigande på jorden" (s. 35).

I *Rosenaltaret* (1919) gestaltas "den utvaldas självsäkra förkunnelse av det annalkande gudariket på jorden" (s. 48) och i *Framtidens skugga* (1920) söker jaget strategier inför döden, antingen att obändigt hävda den egna styrkan, eller att böja sig, men samtidigt se döden som ett uppgående i det transcendenta. Södergran "leker alltså gärna med föreställningen om en odödlig själ men avslöjar den samtidigt oförblommerat som en illusion", varigenom den framstår i ett "ironiskt ljus" (s. 56). I brist på gensvar framstår transcendensförkunnelsen som en fiktionslek.

Petterssons mycket subtila läsning tillför här Södergranforskningen en ny aspekt och jag instämmer med honom i hans lätta polemik mot Tideström och Evers. På en punkt vore jag dock beredd att gå ännu längre. I "Landet som icke är" synes mig faktiskt första raden "Jag längtar till landet som icke är" [min kurs.] *styra* de fortsatta formuleringarna, vilka kan föra tankarna till konventionell hinsideslängtan. Om man förstår första satsen som en ren negation – detta handlar om landet som icke finns – riktas ett ännu tydligare ironiskt ljus mot tanken på ett land där "alla våra kedjor" skulle falla.

Naturligtvis är det fråga om "medvetandets självskapande lek över intighetens yta" (s. 59) och det svar som kommer från de högre makterna är rent tautologiskt: makten bekräftas blott som "den som du älskar och alltid skall älska" (s. 58).

Vad gäller Elmer Diktonius formulerar Pettersson vad han kallar en "ond cirkel" eller en "destruktiv paradox". Hos den unge poeten framställs individens existens såväl som "en kraftkälla för universums liv" som "en begränsning att övervinna" (s. 304). I *Taggiga lågor* (1924) är jagkänslan ibland så stark att den kan förläggas "till en punkt utanför livet", vilket kan te sig omöjligt (s. 68). Så småningom tonas den kosmiska jagupplevelsen ned. Känslan av att jaget och den kosmiska livsupprepningen är ett fängelse, som finns redan hos den unge poeten, stärks och naturen framstår som allt mer oemottaglig för all mänsklig värdebildning. Den onda cirkeln består i att den starka expansiva jagkänslan delvis måste levas ut i all-naturen, vilket möjliggörs av att såväl jaget som universum uppfattas som genomströmmade av samma fluidum, samma existenskraft. På grund av denna genomströmning blir allting dock djupast sett likvärdigt och kvalitativa skillnader försvinner. Varför skall man sträva efter det ena eller det andra, om värdedifferenser saknas? Men *sträv*an utgör ju en väsentlig del av den expansiva jagkänslan. Därför, menar Pettersson, undermineras denna av den allivskänsla som den liar sig med. Hos den sene Diktonius blir indifferentism och determinism "aspekter av samma hållning" (s. 87).

Resonemanget är mycket intressant, eftersom det leder till en kritik. Pettersson menar nämligen att konflikten mellan självhävdelse och allivskänsla inte "kunde lösas produktivt, utan i längden blev ett destruktivt problem i Diktonius utveckling som lyriker" (s. 66). Genom metodvalet har Petterssons fokusering av identitetskänsla och individualitetsupplevelse blivit skarpare än vad t. ex. nykritikens perspektiv skulle ha möjliggjort. Intressant är också en kort association till E. M. Cioran, för vilken som bekant olusten vid existensen blivit en produktiv kraft – dit nådde inte Diktonius. Vad gäller Diktonius produktion från det sena 30-talet och framåt koncentrerar sig Pettersson på jagpositionerna och skriver explicit att denna lyrik ger läsaren ett "magert litterärt och intellektuellt utbyte" (s. 80).

Vad gäller den tredje författaren med de rörliga ståndpunkterna, L. A. Salava, är den feno-

menologiska aspekten inte lika fundamental – och Pettersson är ytterst medveten om Salavas svagheter som lyriker. Här rör vi oss från ett materialistiskt perspektiv mot en mer humanistisk eller idealistisk livssyn. Med en ibland anklagad gudagestalt aktualiserar Salava teodicéproblemet, men ibland tycks Kristus blott ”skapad av vår längtan” (s. 103). Likaså har Salava olika förklaringar till ondskan, å ena sidan är den ett djävulens ränkspel, å andra sidan en socioekonomisk företeelse. I vissa dikter tycks människan gå ett rent utslocknande till mötes, i andra dikter uppenbarligen den yttersta dagen.

Hos den andra författargruppen finner Pettersson en skildring av ”jagets isolering i den egna personligheten” och försök att komma till rätta med därav betingade kunskapsteoretiska och sociala svårigheter. Hos den på sin tid högt skattade stilisten och tänkaren R. R. Eklund blir det öppna seendet länken mellan jaget och världen utanför. Inriktningen på att se och upptagningen av varseblivningens komplikationer är hos Eklund ”en central och försummad enhetskapande faktor” (s. 118). Synintryck användes till och med metaforiskt; regnet faller som ”tårar ur ett överfullt fadersöga” (s. 119). Barndomen blir särskilt intressant eftersom seendet då inte begränsats av vanan. Eklund är dock ingen anhängare av det omedelbara seendets primat utan menar att ”medvetandet spelar en aktiv roll i det egentliga seendet” (s. 126). Pettersson tar kraftigt avstånd från dem som karakteriserat Eklunds diktning som ”självupptagen”. Enligt Eklunds konstsyn är konsten en bearbetningsprocess för att verklighetsintrycken skall kunna tas till vara och mot slutet finner vi exempel på återgivna nästan mystiska upplevelser av klarhet, där klyftan mellan jaget och världen kan överbryggas.

Hos den unge Rabbe Enckell (Pettersson avgränsar sin studie tidsmässigt till den tidiga diktningen, i synnerhet ”kampen för en större öppenhet mot det omgivande livet” som tar en säregen vändning ett decennium efter debuten, s. 137) framstår livet som åtråvärt men oåtkomligt. Inte ens kärleksförhållandet kan enligt *Tillblivelse*-tetralogin (1929–33, prosa) upplösa känslan av isolering. Precis som hos Eklund erbjuder ”nervkänslan” och visualiseringen en möjlighet, t. ex. i den för Enckell karakteristiska lyriska naturimpressionen.

Ett problem Enckell är medveten om är ”lösligheten” i hans eget psyke, vilken delvis får

stadga genom att han skriver både om sig själv och om hustrun. Den kan naturligtvis först upphävas genom ”den språkliga formuleringen” (s. 151). Så småningom vill dock Enckell höja sig över såväl empirisk yttervärld som problematisk egen personlighet för att nå ”en högre typ av sanning eller insikt” (s. 308). Upplevelserna bör ”objektiveras i något som ligger utanför personligheten” (s. 160); Pettersson associerar till Mallarmé. Vägen dit går genom kontemplativ distansering och formen blir den avpersonaliserade naturdiktens eller novellens.

Kerstin Söderholms lyriska produktion, som Pettersson gärna jämför med Rilkes, eftersom båda tycks se ett mänskligt ”uppdrag” i förhållande till tingen, kännetecknas av pendling mellan naturgemenskap och smärtsam isolering. I den kontemplativa debutsamlingen gestaltas treenigheten jord-människa-rymd, men senare blir förhållandet mellan jag och värld ambivalent. Utstängdheten från naturen behöver dock inte vara tragisk hos Söderholm.

Även om gemenskapen kvinna / man stundom kan låta all-livskänslan inbegripa jag och natur accentueras en smärtsam medvetenhet om att det i universum inte finns någon lyssnande instans – vi har inte del i jordens pånyttfödelse. Diktjaget misströstar allt mer om möjligheten att nå en översinnlig sfär. Men i Söderholms sista dikter förmår hon ”nästan extatiskt höja sig [...] och se människans belägenhet i ett försonande ljus” (s. 206).

Samtliga de tre analyserna i den andra avdelningen är fenomenologiskt präglade. Vad gäller Rabbe Enckell kan Pettersson stödja sig dels på dennes egen ”bekännarlitteratur”, dels på Mikael Enckells biografier och Louise Ekelunds monografiska studier. Förhållandet till Ekelund och M. Enckell är oproblemiskt och gott, men den självbiografiska tetralogin borde nog ha behandlats med större distans. Vissa avsnitt i Enckellkapitlet glider från fenomenologin in i psykologin. Petterssons Argusögon är emellertid ingalunda okritiska mot den finlandssvenske klassikern; han noterar ”en dubbel konflikt, som inte är av det konstnärligt fruktbara slaget” (s. 153).

Vad gäller Kerstin Söderholm finns förutom sex diktsamlingar och en novell en posthumt utgiven dagbok, vilken stundom betraktats som hennes originellaste verk. Tidigare har dagboken åberopats som en källa, men Pettersson po-

lemiserar mot en dylik hållning – dikt är för honom något annat än ett biografiska aktstycken. Dagboken är förvisso genuin, men till sin natur ett eget verk, parallellt med den lyriska diktningen.

De tre författarna under rubriken "Det osynliga" närmar sig och formulerar olika varianter av det transcendenta. Hos Barbro Mörne, vars diktning Pettersson ofta jämför med franska symbolisters, möter vi såväl ett harmoniskt som ett konfliktfyllt förhållande mellan människa och natur. Som motpol till verkligheten spelar drömmen en betydande roll i hennes tidiga diktning. I skådan det av verklighetens ting kan människan finna en smal kontakt med evigheten. I Mörnes sena diktning förskjuts dock tonvikten mot det immanenta. Ett behov att spränga invanda tankemönster och öppna sig för en sinnenas verklighet återkommer. Mörne har också ett påfallande intresse för tidsbegreppet och en påfallande modern syn på läsarens insats.

Hos Nicken Malmström, som ofta kritiserats för "löshet" i formen, framträder en filosofisk utveckling i tre stadier. Människans natur framstår först som sammanflätad med den yttre naturen, sedan söker Malmström en nyvunnen trygghet och kontakt med något bortom det jordiska och på det tredje stadiet skildras en transcendensupplevelse med förnyad kraft. Medan Mörne går från transcendens till immanens är Malmströms väg den motsatta.

Höjdpunkten i *Gåtans namn* är kapitlet med samma rubrik, d. v. s. bokens nionde diktarstudie, som behandlar Gunnar Björling. Här tar Pettersson spjörn mot ett motstånd på jämbördig nivå och får möjlighet att tydligt profilera sin fenomenologiska litteratursyn. Det mest aktuella målet för polemiken är den Blanchotinspirerade poststrukturalistiska Björlingreceptionen, som manifesterats genom *Kris* nr 33 (1987) och en symposievolyum från Björlingsymposiet i maj 1992 med bidrag av bl. a. Horace Engdahl, Anders Olsson och Jan Holmgaard. Pettersson hävdar explicit att "det vore ett misstag att utmåla Björling som en tidig postmodernist" och betonar bestämt att Björling var inriktad på att ge "en bild av verkligheten" (s. 267). Pettersson är dock den förste att erkänna att man beträder "minerad mark" när man söker definiera vad "verklighet" är hos Björling (s. 268).

I författarskapets början anknuter Björling gärna till en kristen idétradition, men de kristna

begreppens betydelse är anpassad till Björlings egen tankevärld. Medveten om människans oförmåga att förstå tillvaron vill Björling ständigt överskrida sinnas och vardagsförnuftets gränser för att gestalta ett djupt liggande svår-gripbart tillvarosflöde. Ändlöshet och vardande är viktiga begrepp i Björlings obegränsningsfilosofi – och diktaren skapar något i en världsåskådning så paradoxalt som "det ändlösa som ständigt växer" (s. 276). Vad gäller döden formuleras olika alternativ i olika dikter: växelvis är utplåning och uppenbarelse bilder för döden.

Pettersson understryker att det transcendent hos Björling inte är avskilt från den sinnliga verkligheten, utan snarare utgör en fortsättning på och ett blottläggande av en djupare dimension i den. Björling vill inte ersätta vår vardagsverklighet med ljus, gräs, grus och hav, utan komplettera den.

Ordens förhållande till tillvarons djupaste natur är för Björling såväl hjärtpunkt som smärtpunkt. Genom orden får vi, ehuru de är högst otillfredsställande instrument, kontakt med verklighetens natur. Om människans djupaste väsen är språkligt blir det alltså fråga om ett språk bortom det vanliga, med musikens expressivitet. Genom paradox, synestesi och oxymoron kan ett naturpoem växa ut till en dikt om livsgåtan. Disparata element kan förtära varandra och orden kan förlora sin normala innebörd. Diktens uppgift blir då "att i ett ändligt material ge en aning om det oavslutade" (s. 293).

Den sista väsentliga frågan i Björlingavsnittet är vad utelämnandet av normalsyntaxens satsdelar innebär. Pettersson tar avstånd från tanken att det skulle vara fråga om poetisk rebus, d. v. s. att det vore möjligt att fylla i utelämnade ord och rekonstruera satser, men han tar också avstånd från en tanke som han tycker sig skönja hos Engdahl, nämligen att Björling skulle röra sig från den grammatiska satsen "mot en ordning av *enbart levande ord*" (s. 297).

Mot smärtpunkten hos Björling, påpekar Pettersson, kan man ställa hans oupphörliga produktion av texter. Björlings produktion blir möjlig "i ett oupplösligt spänningsfält med tre mäktiga poler: det livsviktiga ämnet; den omöjliga uppgiften att gestalta det; det psykiska tvånget att ständigt försöka" (s. 302).

Petterssons polemik mot Engdahl grundar sig på att ordens liv inte kan självständiggöras, eftersom detta liv "framväxer ur sociala konven-

tioner" (s. 297). Jag är inte säker på att invändningen träffar rätt, om man nu som Pettersson hävdar att Björling öppnar läsarens fantasi "mot ett öppet verbspektrum" (s. 298) och att Björling går till "fortgående attack på våra språkvanor" (s. 301). Själv vill jag hellre se Björlings text så att den har sin rot i en upplevd metafysisk problematik, men att den i kraft av *det estetiska språkets art* också öppnar sig mot andra dimensioner än dem Björling avsett, d. v. s. att texten äger en konstitutionell dubbelhet.

Torsten Petterssons metod är oftast en variant av en existentiell och metafysiskt inriktad fenomenologi, d. v. s. en metod som söker finna jagets relation till det gudomliga, världen, naturen, jorden och döden. Den liknar därmed, så vitt jag kan bedöma, mera Emil Staigers studier av tyska klassiker och Paul Brodtkorbs Melvillemonografi *Ishmael's White World*, än Georges Poulets mer abstrakta studier av tiden och cirkeln eller Jean-Pierre Richards på medvetandets aspekter och textens metaforer inriktade analyser. Men ibland, som när Pettersson diskuterar seende, ögon och blickar i Eklundkapitlet, är en influens från Jean Starobinski tydlig – och såväl Poulet som Richard återopas i texten.

Pettersson har tre invändningar mot den fenomenologiska traditionen. Den första riktar sig mot att traditionen likställer "de mönster man kan finna i ett författarskap" med "författarens djupt liggande medvetandestrukturer, hans eller hennes sätt att uppfatta verkligheten som sin 'livsvärld'". Pettersson hävdar att "ett litterärt verk inte kan likställas med något enskilt fenomen utanför det" (s. 19). Efter "the linguistic turn" är det svårt att inte instämma med Pettersson på denna punkt. Ett litterärt verk är "en omfattande språkfäst struktur av olika element, som presenteras och läses i ljuset av rådande eller senare utvecklade språkliga och litterära konventioner" (s. 20). Min invändning är, som ovan antytts, att det finns skäl att foga också de "konventioner" som öppnas genom Maurice Blanchots skrifter till de redan gängse.

För det andra polemiserar Pettersson mot "den rena fenomenologins uppfattning att skillnader mellan publicerade och privata texter inte har någon betydelse för analyser" (s. 20) med i huvudsak genre- och kommunikationsmässiga argument. Här hade man nog önskat en rad exempel på fenomenologiska analyser som blivit vilseledande av detta skäl. Vad gäller t.ex.

Kerstin Söderholms dagbok har ju misstagen begåtts av traditionella forskare.

För det tredje sägs vissa fenomenologer, ehuru ej Jean-Pierre Richard, mena att "de relevanta och intresseväckande strukturerna med nödvändighet måste ligga så djupt förankrade i författarens medvetande, att de inte kan förändras under författarskapets gång" (s. 21). Därmed menar Pettersson att man riskerar att antingen förneka förändringar eller att hamna på en "nästan intetsägande abstraktionsnivå" och noterar att blott tre av de nio studerade, nämligen Salava, Eklund och Björling, tycks vara goda exempel på avsaknad av förändring. De övriga sex utvecklas. Här vill jag faktiskt ifrågasätta Petterssons kritik med hans egna utmärkta studier av Södergran och Diktonius som argument. Konstansen finns i den södergranska transcendenten i dess kombination med ironin och i (de destruktiva) paradoxerna hos Diktonius.

Mer skeptisk är jag till Torsten Petterssons utvecklingsbegrepp, t. ex. i diskussionen av Rabbe Enckell: "Från det gravitationscentrum i det individuella medvetandet som hela *Tillblivelse*-sviten uppvisar öppnar sig däremot en naturlig färdväg mot den nya inställningen. [...] det finns också en förbindelselänk, som består i den gemensamma betoningen av medvetandets aktiva, transponerande roll" (s. 163). Resonemanget kan lätt te sig teleologiskt. Det sena verket betraktas som en följd av, eller ett *resultat* av, det tidigare, eftersom vi har tidens facit i hand. Man skulle även kunna betrakta verken som skilda, delvis parallella, vägar ut ur samma dilemma.

Självfallet är en diktare mer bunden av sin kontext än vad vissa tematiska kritiker oftast framhåller (de skriver ju mestadels om författare vars kontext redan är väl utredd). Visst är det befogat att påminna om vad som sker ute i Europa eller i förhållande till konstnärskollegier i Diktoniuskapitlet, eller om biografien och Finlands historia i Söderholmkapitlet. Detsamma gäller den s.k. dagdrivarlitteraturens betydelse för gestaltandet av livsproblematiken hos Rabbe Enckell (s. 139). Men just vad gäller Enckell hade man nog helst sett att Pettersson skrivit "bilden av hustrun" i stället för "hustrun" på några ställen och formuleringen "manligt nedlåtande" må vara ideologiskt motiverad, men ter sig märklig i en fenomenologisk analys.

Befriande modiga hos Torsten Pettersson är de uppriktiga kritiska synpunkterna, riktade

inte bara mot en formulering hos Eklund (s. 128) utan också mot somliga rader hos de allra största. Ty *Gåtans namn* bekräftar den förförståelse en litteraturforskare normalt har om fenomenologin. Från sin horisont har Pettersson förstått Björling "bättre" och mer inkännande än de äldre konventionella närläsarna och Petterssons analyser av Södergran, Diktonius och Enckell håller högsta nivå. Men vad gäller andraplansfigurerna, t. ex. Salava och Malmström, kan man ibland fråga sig var gränsen mellan existentiell inriktad fenomenologi och gängse idé- och motivhistoria går. Deras texter äger helt enkelt inte den subtilitet som krävs för att fenomenologin skall komma till sin rätt. Det är heller inte till nackdel för fenomenologien att det redan finns en tolkningsdiskussion att ta ställning till.

Vad saknar man i *Gåtans namn*? En utförligare metoddiskussion och en mer solid underbyggnad av Torsten Petterssons argument kunde vetenskapligt motiveras. Men om metoddiskussionen förlängts hade boken riskerat att bli enbart akademisk och inte fungera som tankeväckare för extramurala lyrikläsare. Metoddiskussion kan föras separat på annat håll.

Mer allvarligt är nog att man saknar en diskussion av metaforernas sinnliga aspekter. "Orden är ändlösa tigande under. Orden är – vi! / Ord bär av längtan en doft, ord bär det tigande liv" skriver Björling (s. 288). Livet beaktas i *Gåtans namn*, men vart tog doften vägen? Jorden i Malmströms diktjag som är stark, tung, okuvlig och outrotlig (s. 252) framträder inte riktigt i analyserna, lika litet som kölden som mördar blommor eller löv som velat multna hos Diktonius (s. 83). Södergranformuleringar som "spänn ditt bröst", "sträcka ut", "plånas ut", "smulas sönder", "sjönk för mig", "höjd över" kunde ha blivit utgångspunkt för en ännu mer nyanserad analys än den vi nu har.

Vad finner man i *Gåtans namn*? Allt det övriga: Djup kunskap och starkt engagemang i de nio behandlade författarskapen, från Södergrans och Björlings ofta diskuterade till de föga kända; "Fingerspitzengefühl" och hermeneutisk vilja att utreda, precisera och komma texten och textintentionen närmare, även med beaktande av de historiska omständigheterna. Och sist men icke minst imponerar Torsten Petterssons pedagogiska förmåga att formulera sig subtielt men samtidigt genomskinligt och klagörande. *Gåtans namn* är en bok för litteraturteoretikern och för

analytikern av finlandssvenskt andligt liv, men också en bok för textentusiasten och lustläsaren.
Roland Lysell

Stig Dagerman, Brev. Sammanställda och kommenterade av Hans Sandberg. Norstedts 2002.

Hans Sandberg redovisar i denna volym resultatet av vad han själv i inledningen beskriver som "ett energiskt efterforskande": en "så långt möjligt fullständig kollektion brev av Stig Dagerman". Utöver denna inledning och breven med Sandbergs kommentarer innehåller utgåvan ett kort förord av Lasse Bergström, en förteckning över Dagermans böcker och pjäser samt ett personregister. Hans Sandberg har tidigare ådagalagt sin djupa förtrogenhet med Stig Dagermans författarskap i flera sammanhang, som i den otryckta licentiatavhandlingen från 1969 – delvis avspeglad i uppsatsen "De dömdas ö – en politisk idéroman" (*Samlaren* 1972) och boken *Den politiske Stig Dagerman. Tre studier* (1979) – och inte minst i den outhärliga och förtjänstfullt redigerade utgåvan av Dagermans samlade skrifter 1981–1983. Den brevvolymin som nu föreligger kan också ses som en komplettering och fullbordning av denna utgåva: först efter läsningen av breven kan vi göra anspråk på att ha tagit del av Stig Dagermans "samlade skrifter". Förvisso har åtskilliga brev förkommit. Men det som finns bevarat och som genom Sandbergs tålmodiga arbete nu gjorts tillgängligt utgör inte desto mindre ett intressant komplement till romanerna, novellerna, pjäserna och dikterna. Vissa av breven har tidigare figurerat i litteraturen om Stig Dagerman, men då för det mesta i form av fragmentariska citat där särskilt tillspetsade formuleringar använts för att illustrera den ena eller den andra tesen om författarskapet.

Volymen är naturligt nog kronologiskt disponerad, men utgivaren har till läsarens fromma grupperat breven under sex rubriker. Fyra av dessa har utöver den kronologiska avgränsningen också en geografisk anknytning: "Höst i Tyskland (1946)", "I Frankrike för Expressen; Bränt barn (1947–48)", "Australienresan; Bröllopsbesvär (1949)", "Hundarnas frihet i Österrike (1950)". Den första och den sista rubriken avviker från detta mönster: "Den unge; de första böckerna (1932–46)"; "De litterära projekten (1951–54)". Den sistnämnda rubriken är intres-